

Egy eltűnt korszak nyomában

SZŐKE GYÖRGY (1935–2008) TANÁRUNK EMLÉKEZETE

Nehéz helyzetben vagyok, amikor Szőke György tanárom pedagógusi és szakmai-tudósi portréját az emlékezés révén szeretném megidézni. Időközben ugyanis az emlékező tanítványok lassan tanári pályájuk végéhez közelednek, s így az emlékező méltatásból törvényszerűen lesz kettős számvetés.

Miben rejlett Szőke György tanári munkájának hosszú távon ható produktivitása? Hiszen egykori tanítványai, a pályautak különbözősége ellenére mindvégig az orosz irodalom és kultúra tanításának és népszerűsítésének elkötelezett hívei maradtak, az időközben bekövetkezett történelmi sorsfordulók és kulturális korszakváltások ellenére is. Ennek legfőbb magyarázatát ma, több évtized távlatából az 1960–70-es években Szőke György szegedi egyetemen tartott legendás műelemző szemináriumainak pedagógiai módszerében látom. Itt nem elegendő csak arról szólni, hogy ezek a műelemzések milyen élményi erővel hatottak a hallgatókra, hogyan avatták be őket Puskin és Lermontov költészetének titkaiba, Tolsztoj és Dosztojevszkij prózájának világába, hogyan vonták be egy életre a tanítványokat az orosz irodalom és az orosz nyelv bűvkörébe. Szőke György mint tanár képes volt megérinteni és mozgásba hozni a hallgató tudatában, a közvetlen élményi befogadáson túl a műalkotások értelmezéséhez szükséges gondolati alakzatokat. Bár tanítási módszere az irodalmi műalkotások formavilága iránti kifinomult érzékenységről tanúskodott, az elemzett művek forma- és jelentésszerkezetében az alkotói tudat működésének és az adott kulturális korszak törvényszerűségeinek lenyomatát is felfedeztette hallgatóival. Elemzési módszerében egyszerre volt jelen a kifogástalan esztétikai ízléssel rendelkező filológus és a „léleklátó” pszichológus intuíciója. Irodalmi szemináriumai azért hatottak különös vonzerővel a hallgatóságra, mert nem csupán a művek jelentésszerkezetét tárta fel (emlékezzünk Tolsztoj *Anna Karenina* című regényének elemzésére, ahol a két párhuzamosan futó elbeszélő vonulat közti kontrapunktikus megfeleléseket és motivikus egybecsengéseket elemezte hallgatóival), hanem a szerkezet tartópillérét képező írói élményvilágot és művészi világképet is a kor nagy összefüggéseibe ágyazta.

Ez a nagy művészi érzékenységgel és pedagógiai intuícióval alkalmazott módszer nem csupán a műelemzés gyakorlatára terjedt ki, hanem a közös elemző és értelmező munkában résztvevő hallgatókra is, akiknek szellemi igényeit és szakmai fejlődését tanárunk ugyanolyan „műértéssel” határozta meg, akárcsak az elemzett irodalmi alkotásokat. Szőke György mint tanár képes volt meglátni az irodalmilag műveletlen vagy félművelt hallgatóiban a majdan kibontakozó szellemi irányt. E tanári módszernek köszönhetően az egykori szemináriumok nem csupán a tanítványok szellemi fejlődésére, de személyiségük és sorsuk alakulására is jelentős hatást gyakoroltak.

Szőke György irodalmi szemináriumai nem egyszerűen ismereteket közvetítettek az orosz irodalomról, hanem képesek voltak megragadni a befogadói tudatban azokat a csí-

raformákat, amelyekből az önmagát értelmező és felépítő emberi személyiség kisarjad. A személyiség önértelmezése és felépítése kettős irányban zajlott és hatott: a műalkotás és az írói életmű irányában, valamint a műelemző és értelmező tanítvány személyiségfejlődésének irányában. A tanítványokból lett tanárok, a hajdani szemináriumok felidézése nyomán fájdalmasan látják a manapság divatos irodalomtanítási és műelemzési gyakorlat gyötrő hiányosságát: miközben az egzakt elemzési módszerek gazdag kínálata és az irodalomelméleti ismeretek tömkelege zúdul a hallgatóra, a kapott ismereteket gyakran nem képesek személyiségfejlődésük folyamatába integrálni.

Azoknak az egykori tanítványoknak, akik az orosz irodalom elkötelezett művelői lettek, s a hajdani szemináriumi témákból szakdolgozatot vagy doktori disszertációt írtak, az a megtiszteltetés is kijutott, hogy témájukhoz Szőke György házi könyvtárából kölcsönözhettek szakirodalmat. A Nyúl utcai „könyvtárszobában” az orosz klasszikusok sorozatkiadványai (a „Biblioteka poeta” sorozat sötétkék borítóba öltöztetett darabjai) és az orosz irodalomtudomány nagyjainak munkái (a téglavörös színű „Az orosz esztétikai gondolkodás története dokumentumokban” sorozat kötetei) álltak a polcokon, melyeket a tanítványok megbabonázva vettek kézbe. Akkor még nem ismerték fel, hogy a kitűnő filológiai ízléssel válogatott könyvtár egyben tulajdonosa szakmai életútjának térképét és szellemi életrajzának történetét is jelképezi. Ezt is később, az orosz irodalmi olvasmányaikból tudták meg. Oszip Mandelstam *Idők zúgása* c. önéletrajzi prózájának *Könyvszeikrény* c. fejezete arról vall, hogy egy könyvtár elrendezése a föld geológiai rétegződéséhez hasonlít, és egy könyvespolc keresztmetszete egy egész nemzedék, s benne az ember lelki keresztmetszetét adja. Szőke György tanárunk könyvespolcain álló könyvek később újabb metamorfózison mentek át, tárgyi valóságból szellemi valósággá váltak, mivel a bennük foglalt gondolatok megelevenedtek a közös szemináriumok és a személyes konzultációk során. Ha ma felidézzük ezeket a konzultációkat és szemináriumokat, belátjuk, hogy tanárunk legfőbb ereje a párbeszédre való készségben, a meghallgatás képességében volt. A feltett kérdésekből a hallgató biztosan tudhatta, hogy a tanár elevenen követi gondolatmenetét, nem tévelyedhet el, szellemi vezetője ügyeli a lépteit. Az ajánlott könyvek egyben útjelzőül is szolgáltak a tanítványok szellemi és emberi fejlődésében. 1964-ben, amikor Mihail Bahtyin műveit Magyarországon csak a beavatott kevesek ismerték, Szőke György a „Dosztojevszkij poétikájának kérdései” c. monográfiát adta kezünkbe. Ezek az olvasmányélmények a fa lombzatához hasonlóan kitereljesedtek, a tanítványi és baráti körhöz tartozó irodalmárok közül néhányan Bahtyin műveinek legavatottabb fordítójává váltak Magyarországon.

Az 1960–70-es években a szegedi egyetemen friss szelek fújtak. Ezekben az években a fővárosi tudományos élet számos tekintélyes alakja volt „lejáró professzor”, és számos olyan fiatal oktató kezdte akkoriban pályafutását, akikből később iskolaalapító tudós lett. Az Orosz Nyelv és Irodalom Tanszék élére Szőke György került, és a tanszék régi tanárai mellé a hajdani tanítványokból toborzott új oktatókat. A munkatársak kiválasztásában nem külső szempontok vezérelték, nem mérlegelte előre, hogy a fiatal kollégák vajon igazolják-e majd a bizalmát, képesek lesznek-e jelentős tudományos pályát befutni. Más elvek alapján választott, amelyeket akkor magunk sem értettünk igazán. A pedagógusi intuíció irányította, biztos érzékkel választotta ki azokat, akiket nem a karriervágy, hanem a belső elkötelezettség fűzött a szakmához.

Szőke György az 1970-es években vezette be a közös műelemző szakszemináriumokat, ahol egy kiválasztott művet (Tolsztoj és Dosztojevszkij regényeit, Puskin, Lermontov, Anna Ahmatova és Mandelstam verseit) több oktató elemzett és értelmezett párhuzamosan, más-más szempontból a hallgatói nyilvánosság előtt. Ezekben az években az Orosz Tanszék irodalmi munkaközösségének életét (Fejér Ádám, Baróti Tibor, Szalma Natália, Harmat Márta, Bagi Ibolya, Szőke Katalin, Dukkon Ágnes) az egymás sorsa iránti baráti érdeklődés és a folytonos szakmai-szellemi párbeszéd szelleme hatotta át. A közös szemináriumokat egyszerre jellemezte a felfokozott vita heve és az egymás iránti tolerancia. Az Orosz Filológiai Tanszéken zajló, közös műelemző szemináriumoknak az egész karon híre ment. A tanszéki előszoba zsúfolásig megtelt érdeklődő hallgatókkal és a társtanszékekről érkező fiatal oktatókkal. Talán túlzás nélkül állíthatjuk, hogy ez volt a Szegedi Orosz Nyelvi és Irodalmi Tanszék történetének az „aranykora”. Az 1970–80-as években a tanszék a kar legangosabb oktatói és tudományos műhelyei közé tartozott, szellemi vonzereje nem csupán az orosz szakos hallgatókra és kollegákra terjedt ki, hanem a modern filológiai tanszékek hallgatóira és oktatói karára is. A szakma történetében bizonyára mérlegre kerül majd, hogy „jó hírünk és nevünk” megteremtésében mekkora szerepe volt a tanszék akkori vezetőjének, Szőke Györgynek.

Szőke György mindenekelőtt tanár volt, aki személyesen és személyével hatott, s bár számos tanulmányokkal gazdagította az orosz és a magyar költészeti kutatásokat, működésének fő területe és eszköze a szóbeliség volt. A tudományos minősítés mai rendszere már alig ismeri el a megismerésnek ezt a módozatát. A szóbeliség lassan illegalitásba kényszerülő tudománnyá válik. A Szegedi Egyetemen az 1960-as, 70-es, 80-as évek a szóbeli tudományosság „virágkorát” jelentették: Szauder József, Hajdú Péter, Halász Előd, Horváth István Károly, Bodnár Ferenc, Ilia Mihály, Kovács Sándor Iván, Tamás Attila és még sok más kitűnő tanár alkotta azt a virtuális kört, amelynek tagjai közé tartozott Szőke György tanárunk is. Ennek a körnek a tagjai, anélkül képeztek szellemi közösséget, hogy „hivatalos formát” adtak volna tevékenységüknek. Ez a virtuális szellemi közösség, mint ahogy a kultúra virágzó korszakaiban lenni szokott, később, a tanítványok emlékezetében jön létre és él tovább, létezése mégis valóságos, mert emlékezetünk (énünk) szerves részévé vált.

Szőke György a szegedi egyetemen egy szabadabb szellemiség hírnöke volt, műveltségével és tanári személyiségével az igazi európai kultúrát közvetítette.

Most, amikor Tanárunktól búcsút kell vennünk, a hajdani tanítványok ugyanazt a fájdalmat érzik. Tudjuk, hogy Szőke György távozásával egy egész korszaktól veszünk búcsút, a szegedi évek szellemi forrongásának időszakától, a szolidaritásra és a toleranciára épülő egykori közös munkától, az ifjúságunktól. A sok gond mellett talán némi örömet is okoztunk azzal a Távozással, hogy továbbvittük és munkánkban kamatoztattuk szellemi örökségét, s ezzel talán sikerül átörököttenünk valami maradandót a bennünket követő nemzedékeknek.

Han Anna